

keppelstok

A photograph of a brick church tower, likely the bell tower of a church in Swichum. The tower is constructed from dark red bricks with white mortar. It features a tiled roof with a small cupola on top. A large, multi-paned arched window is visible on the right side. The tower is surrounded by green grass and some foliage.

Stichting Alde Fryske Tsjerken
Publikatie nr. 57 • december 1998

VAN DE REDAKTIE

Twee grafstenen vormen in dit nummer aanzet tot aandachtige beschouwing.

Yme Kuiper, historicus, laat Juffer Ibella Ida van Tiara, "uitermaten Godsdienst-lievend", middels haar testament van 1689 getuigen van haar bezorgdheid om een blijvend gedenkteken in de kerk van Kimsward: in piam memoriam.

Jan Walda, "sneuper", meelevend met het werk van de Stichting, vertelt over de lotgevalen van de Priorsteen van het klooster Sion bij Niawier. Deze steen dekte sedert 1569 het stofelijk omhulsel van Johannes Kuyck.

Ibella en Johannes: zij mogen rusten in vrede! Requiescant in pace!

Maar toch: in beide gevallen heeft rumoer in de rechtszaal die begeerde rust verstoord. Misschien mee daardoor zijn hun namen aan de vergetelheid ontrukkt en in de historische herinnering blijven voortleven. De voorliggende geschiedverhalen verwoorden dan ook iets van het grafschrift van de Franse geschiedschrijver Jules Michelet: l'Histoire c'est une résurrection, Geschiedenis is een herleving.

Maar daaraan zou je tegelijkertijd de wrange wijsheid kunnen toevoegen: Menigeen moet dood zijn om levend voor ons te worden! En dat gaat niet alleen op voor de adellijke juffer en de kloosterprior...

Trouwens: geldt deze (aan)klacht behalve voor ons, mensen, ook niet voor onze monumenten? Zorgeloos gaan we er mee om, achteloos gaan we er aan voorbij. Hun gemis betreuren wij pas na de verdwijning.

De stijging van het aanbod van afgedankte kerken aan onze Stichting is een teken aan de wand en allesbehalve reden tot vreugde. Voor vele ervan is geen taak meer. Ook geen plaats?

Allerzielen 1998.

*De Redactie biedt u
haar beste wensen aan voor het
gedenkwaardige jaar 1999.*

▲ Harlingen, voormalige Vermaning: ...gemis... ...pas na de verdwijning

Roemt men Vry Godsdienstig werk.
YDA TJARA uittermaten
Godsdienst-lievend. Schonk deez Kerk
Dit gestoelle, en Agt Dúkaten
Jaarlyks tot het onderhoud,
't Kerkvoogdyschap aanbetroúwd.

*****
Ook besprak ze út haar Vermogen
Met een Christlyk mededogen
Daar by Twintig Yder Jaar,
Door Diakenen tegeeven
Hen die hier in armoe leeven,
Roem deez YDA Christen Schaar.

S. BAKKER
V. D. M. 1708.

Kimswerd en het testament van Ibella Ida van Tiara**

Met enige historische verbeeldingskracht reizen we terug in de tijd naar het universiteitsstadje Franeker aan het einde van de 17de eeuw, en wel naar de winter van het jaar 1694. Om precies te zijn naar zondagmorgen 14 januari 1694. Met de schuit uit Leeuwarden is die morgen een brief gekomen voor de Voogden van het Weeshuis te Franeker, dat tegenover het Sternsee-slot, naast de Academiekerk, staat. De dienst van de gereformeerde gemeente is juist afgelopen en de diakenen lichten de kerkeraadsleden onmiddellijk in dat de voogden van het weeshuis de volgende dag in Leeuwarden worden verwacht. Meer stond er niet in de brief. Maar, zo had men uit betrouwbare bron vernomen - namelijk van hun ex-ouderling, de befaamde rechtsgeleerde Ulrich Huber (1636-1694) - er scheen in Leeuwarden een juffrouw te zijn overleden en haar testament zou gunstig zijn voor het weeshuis van de stad Franeker.

Familiegraf

Die juffrouw te Leeuwarden was Ibella Ida van Tiara (ca. 1635-1694). Met het noemen van haar naam zijn we ook direct aangekomen bij de geschiedenis van de kerk te Kimswerd. Bij een deels ook thans nog zichtbare geschiedenis, want deze Ibella Ida werd namelijk in het hiervoor genoemde jaar 1694 in deze kerk begraven. Datzelfde gebeurde ook met haar moeder, Ydt van Heemstra (in 1650), met haar grootouders van moederszijde: Epo van Heemstra (in 1611, 36 jaar oud) en Ebel van Heemstra (in 1607, nog maar 24 jaar oud). En ook weer de ouders van Ibella's zojuist genoemde grootmoeder Ebel - Taecke van Heemstra (afkomstig uit de omgeving van Dokkum en overleden in 1617) en Jelts Doytzesd. Bonga (een naaste verwant van Grote Pier van Kimswerd) - werden aan het begin van de 17de eeuw in de kerk van Kimswerd begraven. Taecke en Jelts waren de laatste bewoners van de Bongastins te Kimswerd, die al vóór 1626 moet zijn afgebroken.

Alle in de vorige alinea genoemde familieleden kregen een plaats in de familiegrafkelder in het midden van de kerk. Vreemd genoeg niet bij het familiegraf maar in het koor vinden we twee prachtige, renaissance-grafzerken, met onder andere familiewapens,

van deze Heemstra-Bonga-Tiara verwantenkring. Voor de vervaardiging van deze zerken had het echtpaar Heemstra-Bonga

▲ Zerken in het koor als rommelzolder

▲ Oosternijkerk, Tiarastate

indertijd de Harlinger beeldhouwer Jacob Lous aangetrokken. Over Ibella Ida lezen we op de grafzerk: "Den 12en Januarius 1694 is in den Heere ontslaepen de Eerwaerde Deughd-rijcke Juffrou Yda van Tiaara oud omtrent 60 jaeren en is hier begraven". Ook hier weer iets vreemds: Yda van Tiara en niet, zoals ze in allerlei door mij geraadpleegde officiële documenten wordt genoemd: Ibella Ida van Tiara. Heel aannemelijk is overigens dat deze beide voornamen verduisteringen zijn van die van haar grootmoeder Ebel (in het Fries Ybel) en van haar moeder Ydt (of Ida).

Het testament

Er is trouwens nog meer in deze kerk dat ons herinnert aan genoemde families en personen. Maar alvorens daar iets over te zeggen, laten we eerst nog eens terugkeren naar het testament van Ibella Ida (zie ook Bijlage). Dat testament was in november 1689 bij de Leeuwarder notaris Jarich Banga gedeponeerd. Als universele erfge-

namen van al haar roerende en onroerende goederen had Ibella inderdaad "de Weesen tot Franequer gealimenteert wordende in het Stads Weeshuis" aangewezen. Een belangrijke voorwaarde daarbij was dat haar boerderij te Oosternijkerk in Oostdongeradeel nooit vervreemd zou mogen worden.

Nog steeds is Tiarastate in Oosternijkerk eigendom van de Stichting Diaconale Goederen van Franeker. Verder legateerde Ibella aan de Gereformeerde Diaconie Armen te Kimswerd de jaarlijkse som van één honderd caroliguldens, en aan de kerk van Kimswerd veertig caroliguldens. Maar weer met een bepaalde voorwaarde, namelijk dat de kerk of de voogden "wel en bequamelijck" moesten onderhouden, de grafkelder en de zerken. En datzelfde gold voor de twee herenbanken: de Heemstrabank tegenover de preekstoel (die staat er nu nog, met het alliantiewapen Tiara-Heemstra) en de Bongabank, aan de linkerkant van de consistorie (en die is er nu niet meer). Tenslotte dienden ook de "wapenen

▲ De 1e Dinsdag in november

en blasoens" allemaal te blijven hangen, totdat "deselve zijn vergangen" - zo dit niet gebeurde, dan verviel "dit jaarlijxe legaet".

Ook de voogden van het Franeker weeshuis zouden bij de aanvaarding van Ibella's testament verplichtingen op zich gaan nemen. Zo moesten zij zorgdragen voor de graven van Ibella's vader, haar grootmoeder en twee tantes in de Oldehoofster Kerk te Leeuwarden. De oude Domkerk van Oldehove was kort voor 1600 afgebroken, maar de graven en zerken bleven hier liggen, zoals de Semskaart van de stad Leeuwarden uit 1603 laat zien. Daarenboven moesten deze voogden ieder jaar inspectie houden te Kimsward of haar graf en de andere in het testament genoemde zaken wel in goede staat verkeerden. Nog altijd vindt elk jaar op de eerste dinsdag van november een inspectie plaats van Ibella's graf door de rechtsopvolgers van de Franeker weeshuisvoogden, dat is het bestuur van de Stichting Diaconale Goederen van Franeker.

Memoria

Met Ibella's testament en de daarin genoemde bepalingen kunnen we eigenlijk twee sporen uitzetten: een algemeen en een bijzonder spoor. Als algemeen spoor kan de in het programma van deze studiedag afgedrukte titel van mijn lezing fungeren: 'Symbolen van macht en aanzien'. In dat geval kan hetgeen we hier in Kimsward aanschouwen, namelijk de memoria van een voornaam, grotendeels adellijke familiegroep uit de 17de eeuw als het ware model staan voor al die andere Friese plattelandskerken waarin we nog zo veel gedenktekens aantreffen van adellijke en andere aanzienlijke families uit met name de 17de en 18de eeuw. Laat ik hier als voorbeeld het rouwbord noemen. Thans hangen in 21 Friese kerken nog in totaal 140 rouwborden, waarvan het oudste dateert uit 1636. Het kerkje op de terp van Hogebeintum bevat de meeste, namelijk 16; en ook het jongste, namelijk uit 1906, voor Amelia Gerardina de Schepper, douairière Van Andringa de Kempnaer. Dit rouwbord mag echter als zeer uitzonderlijk gelden.

Het genoemde totaalaantal van 140 rouwborden moet ongetwijfeld een bescheiden getal zijn in vergelijking tot het totale aantal (zeker meer dan 2000 is wel eens geschat)

▲ Rouwbord voor Yda van Heemstra

dat vóór de Bataafse Revolutie van 1795 in de Friese kerken, zowel ten plattelande als in de steden en vlekken, moet hebben gehangen. De vorm van de rouwborden heeft een bepaalde ontwikkeling doorgemaakt. Het rouwbord dat hier in Kimsward hangt voor Ibella's adellijke moeder, Yda van Heemstra, is een eenvoudig, ruitvormig, houten rouwbord, typerend voor het midden van de 17de eeuw. In de 18de eeuw waren de veel grotere en zwaardere rouwkassen meer populair. Opdrachtgevers en makers schuwden een zekere overdaad aan symboliek bepaald niet. Een fraai voorbeeld in dit verband is de rouwkas voor Eyso de Wendt die een veelheid aan doodssymboliek laat zien. De Wendt (1718-1780), woonachtig te Kollum op Oostenburg en ook enige jaren grietman van Westdongeradeel, had ooit fortuin gemaakt in de 'Groote Oost'.

Flambouwen

Het meer eenvoudige rouwbord werd in de begrafenistoet vóór de kist meegedragen en vervolgens een tijdlang (soms wel een jaar) bij de toegang tot het sterfhuis opgehangen. Na de rouwperiode verhuisde het bord naar de kerk. Heel deftige begrafenissen werden trouwens bij voorkeur 's avonds en 's nachts, bij het licht van flambouwen, uitgevoerd. Zo moet in 1723 de begrafenis van Isabella Susanna thoe Schwartzenberg en Hohenlansberg een diepe indruk hebben gemaakt op de dorpelingen van Beetgum. Nadat de dorpsklok al de hele dag

had geluid, vond 's avonds laat de plechtigheid plaats. Vóór het door de bediende Sipke Jacobs gedragen wapen van de overledene, liepen vier personeelsleden in livrei met hun fakkels. Na het wapen volgde de rouwkoets, met aan iedere zijde drie dragers met fakkels. Daarna kwam een koets, begeleid met vier fakkels, terwijl de volgende koetsen twee fakkels waren toegewezen. Voor het schilderen van het wapen kreeg een Leeuwarder schilder naderhand 44 gulden door de executeur uitbetaald.

Voor de in de kerk opgehangen rouwborden diende de familie jaarlijks, naar grootte van het object, een bepaalde prijs te betalen. Deze gelden waren meestal weer voor de plaatselijke armenzorg bestemd. Voor de herenbanken gold min of meer hetzelfde. Zo ook voor de heel fraaie, uit 1625 daterende herenbank in de kerk van Wommels, gesticht door Laes van Jongama en zijn eerste vrouw Luts van Aylva. Rouwborden, maar vooral herenbanken worden zeer regelmatig genoemd in 18de-eeuwse

testamenten van aanzienlijke personen, vaak ook in verband met fideïcommissaire bepalingen in zo'n testament.

Bataafse beeldenstorm?

Bekend is dat de Bataafse Revolutie in de winter van 1795 het definitieve einde inleidde van zowel de zelfstandigheid van het gewest Friesland als van de grote politieke macht van adellijke en patricische grietmans-families met hun grote bezit aan stemdragende boerderijen.

Op 31 maart 1795 danste men in Kimswerd rond de vrijheidsboom. Bij het planten ervan had de dorpsrechter Andreas Kruger een vers voorgelezen, nog wel in het bijzijn van jonker Jan van Echten, de oud-grietman van Barradeel. De dag erna, 1 april, beval de provisionele municipaliteit van Het Bildt, vermoedelijk als eerste in de provincie, aan "allen dengene, die in de respectieve kerken van dit distrikt vermeen en te hebben eenige eigendom van wapens, hangende aan de muuren of geschilderd op de glaasen, mitsgaders alle zoodanige Tekenen en Wapenen die minkundige verkeerde denkbeelden, aangaande de gelijkheid van den mensch in zijn natuurrecht kunnen inboezemen, om zulks van daar weg te nemen voor 4 April 1795".

Daarna namen in de maanden april tot augustus de municipaliteiten van Leeuwarden, Sneek, Schoterland, Franeker, Wonseradeel en Menaldumadeel een zelfde soort besluit. Zo verhuisden bijvoorbeeld de wapenborden van de familie Schwartzenberg te Beetgum naar de zolders van de state Groot Terhorne aldaar. Alleen op het nogal patriotse Het Bildt werden, bij mijn weten, wel bepaalde gedenktekens, maar zeker niet alle, van de familie Van Haren uit de kerken verwijderd en vernietigd. Maar in deze grietenij had de grietman Duco van Haren in de jaren vóór 1795 ook dusdanig de grietenijkas geplunderd, dat hij het veiliger achtte in de revolutiewinter maar snel uit te wijken naar Duitsland. Twee van zijn broers en een zuster haastten zich vervolgens - vanwege de eer van de familie die hier in het geding was - f 1.500 in die lege kas te storten.

In talloze dorpen moet dus in het voorjaar van 1795 gesleept en gezeuld zijn met wapenborden. Alleen in Leeuwarden liepen in augustus de zaken danig uit de hand.

Grote Pier van Heemstra, "Admiraal van de Zuider-zee": zeeschuimer of vrijheidsheld?

Hier werden immers de graven en de grafmonumenten van de Friese Nassau's in de Grote of Jacobijnerkerk door ultra-radicalen en meelopers geschonden en geplunderd. Minder bekend is dat in diezelfde maand de municipaliteit van Leeuwarden op het Vrijheidsveld, in het bijzijn van Franse en Bataafse militairen, de schutterij en vele burgers en burgeressen, vele portretten, wapens, vaandels en schilden van de stadhouderlijke familie en de oude aristocratie publiekelijk liet verbranden. Maar uit de andere steden of van het platteland hoort men niet van zulke berichten.

Weg herenbanken!

In de zomer van 1796, maar dan berust het provinciaal gezag in Friesland bij een veel radicaler bestuur, volgde het algemeen besluit dat "alle adellijke en familiewapens aan en in publieke gebouwen, particuliere huizen, wagens, voertuigen, grafzerken, stoelen en banken binnen 6 weken moeten worden verwijderd; dat het dragen van livreeën wordt verboden; dat niemand zich een trotschen titel als baron, graaf, jonker mag aanmatigen; dat worden afgeschaft alle diaconie weeskleren, armeteekens, regeeringsbanken, op poene van 100 caroliguldens". Voorwaar een hele lijst en het besluit is ook gericht tegen bijvoorbeeld de oude bestuurders van de Friese steden, zoals die van de stad Workum. Ook hun fraaie vroedschapsbank, met het wapen van de stad in het midden, moest uit de St. Gertrudiskerk worden verwijderd. In die dagen was men overal in de provincie driftig bezig met het afkappen van wapens op grafzerken en monumenten. Maar tot een echte beeldenstorm kwam het niet. We kunnen hier veilig de volgende algemene conclusie trekken: de snelle verwijding van de standensamenleving van het Friese Ancien Régime (inclusief de aanval op het standonderscheid in de kerk) ging in de jaren 1795-1796 absoluut niet gepaard met een algehele volkswoede tegen de oude plattelandsaristocratie.

Boedelinventaris

Ik had ook nog een bijzonder spoor aangekondigd. En natuurlijk is dat het spoor van Ibella Ida van Tiara. Nu is er al een en ander over haar geschreven, maar alleen in verband met haar testament. Het verhaal daarover intrigeerde me echter dusdanig,

dat ik het niet heb kunnen laten op jacht te gaan naar onbekende gegevens over haar. Een paar dagen na haar overlijden werd er in Ibella's sterfhuis te Leeuwarden een boedelinventaris opgemaakt. Dat gebeurde in bijzijn van de "gecommiteerde voogden" van het Franeker weeshuis, zijnde de predikant, een burgemeester-ouderling en twee diakenen. Alleen al een snelle blik in de boedelinventaris leert dat Ibella redelijk vermogend was en veel kostbaarheden, waaronder sieraden en allerlei gouden en vooral zilveren voorwerpen bezat. Daarnaast noemt de inventaris ondermeer borden met het wapen van (juffr.) Tiara, "een poutret van Anna Maria van Schurmans in een swarte list en een glas ervoor", drie zilveren medailles van de Heer van Bredero, boeken (zoals een bijbel, een Frans psalmboek, "een schilpadden memorieboek met zilver beslag"), drieënveertig "neusdoeckies", vijftig "handdoecken", zesenvijftig paar "socken" en "een annotatie bij juffr. Ibella Ida de[!]" Tiara selfs geschreven waer bij ses personen ijder ses stuivers grondpacht souden geven van eenige huijsen in de Bollemansteegh". Misschien woonde Ibella zelf ook in deze steeg of, wat niet uitgesloten is, in de straten die door de Bollemanssteeg met elkaar werden verbonden, de Grote Kerkstraat en de Bagijnestraat, twee voorname straten in die tijd.

Processen

Het probleem voor de voogden was wel dat hun recht op de gehele nalatenschap van Ibella bestreden werd door maar liefst drie juristen: dr. Daniel de Blocq van Scheltinga (1621-1703), dr. Gabbe van Meinsma en dr. Zacheus van Gemmenich. Zij waren verre verwanten van Ibella, maar meenden aanspraak te kunnen maken op een deel van de erfenis. Deze bedroeg ongeveer 15.000 caroliguldens. Daarbij wezen ze natuurlijk ook op het fideïcommissaire karakter van de nalatenschappen van Ibella's grootvader Claes en haar vader Joannis van Tiara. De Franeker voogden lieten in de daaropvolgende processen hun zaak behartigen door dr. Zacharius Huber, advocaat bij het Hof van Friesland. In de zomer van 1695 kwam het tot een schikking tussen de voogden en de heren Van Scheltinga en Meinsma. In 1701 moesten zij, na een gerechtelijke uitspraak, evenwel ook nog Van Gemmenich toelaten tot de erfenis. In de eerste jaren na

▲ Dr. Petreius van Tiara

het overlijden van Ibella Ida van Tiara hield het weeshuis, na aftrek van kosten, bijna 600 caroligulden over aan de erfenis van haar begunstigde. Door de gang van het proces zal de opbrengst na 1700 waarschijnlijk iets (maar toch ook weer niet erg veel) lager zijn geworden.

Geleerd geslacht

Het verrassende is nu dat deze processtukken, plus nog enkele aanvullende archivalia, een mogelijke verklaring kunnen bieden voor de inhoud van Ibella's testament. Zelf kwam Ibella uit de meest geleerde tak van het geslacht Tiara. Haar overgrootvader dr. Johan van Tiara (gestorven in 1596 te Leeuwarden) was advocaat bij het Hof van Friesland; diens broer was de nog veel befaamdere arts en taalgeleerde Petrejus van Tiara (gestorven in 1586 te Franeker), die ondermeer hoogleraarposten te Leiden en Franeker bekleedde. Deze voorvaders van Ibella waren protestant geworden; een ander deel van het geslacht Tiara bleef katholiek. Zo was pastoor Andreas van Tiara van Oosterend min of meer een tijdgenoot van Ibella. Hij schreef in 1696 een geschiedenis van de katholieke staties in Friesland, en noemt daarbij ook een statie van de Jezuïeten hier in Kimswerd die overigens toen in 1696 al lang niet meer bestond. Evenals haar moeder Ydt van Heemstra was

Ibella al op jonge leeftijd wees geworden. Ibella's vader, Johannes (Joannis) van Tiara, had het niet verder gebracht dan vaandrig, terwijl diens vader Claes niet gedeugd schijnt te hebben en een oneervol huwelijk sloot met een zekere Foockel Wolters. Samen met haar zoon Claes was deze Foockel, zoals hiervoor uit Ibella's testament bleek, begraven in de Oldehoofster Kerk te Leeuwarden. Claes' vader, de ook al genoemde dr. Johan van Tiara, ontferde hem daarom, maar zijn twee broers en twee zusters wilden hem vervolgens wel laten delen in de erfenis, indien Claes zijn leven beterde. Wel zouden de goederen die Claes kon erven "altoos met fideicommiss" bezwaard blijven.

Claes' kleindochter Ibella Ida bleef ongehuwd en zij was de laatste vertegenwoordigster van deze tak van de Tiara's. Dat zij in 1679, bijna vijfenvestig jaar oud, testeerde ten gunste van een weeshuis hoeft geen verbazing te wekken. Maar waarom koos zij nu eigenlijk voor het Franeker weeshuis en niet voor dat in haar geboorte- en woonplaats Leeuwarden?

"Slordige conduite"

Pakken we de processtukken over Ibella's nalatenschap er weer bij dan rijzen daaruit weldra de contouren op van het klassieke drama van de familievete. Zo dreigt Ibella's grootvader Claes Tiara, naar het schijnt een man met "een slordige conduite", aanvaankelijk door zijn vader, de al genoemde dr. Johan van Tiara, ontferd te worden. Claes had immers een oneervol huwelijk gesloten met Foockel Woltersdr. In de bronnen wordt Foockel een meisje met "sobre fortuin" genoemd. Misschien was ze ook nog wel katholiek. Claes was kennelijk beneden zijn stand getrouwd. Wanneer Claes zijn leven echter zou beteren dan mocht hij alsnog mee-erven met zijn twee broers, een zuster en nog een halfzuster. Voorwaarde was wel dat alle onroerende goederen die hij ging erven 'altoos met fideicommiss' bezwaard zouden blijven. Kennelijk beterde Claes daarna inderdaad zijn leven, maar hij overleed op vrij jonge leeftijd. Zijn bezittingen werden vervolgens beheerd door zijn broer, die advocaat was, en door twee zwagers, waarvan de ene procureur-generaal was en de ander een burgemeester van Leeuwarden. Het waren de nakomelingen van deze twee zwagers

en die van Claes' halfzuster die na Ibella's dood een claim op haar erfenis legden.

Ook Claes' zoon Johannes of Joannis - het gebruik van deze naam zou erop kunnen wijzen dat hij katholiek was (geworden?) -, oftewel Ibella's vader, lag regelmatig overhoop met zijn voorname Leeuwarder familievoogden. Na eerst vaandrig te zijn geweest ging deze Joannis, evenals zijn moeder en zijn enige broer Andreas, in de lakenhandel. Deze familieperikelen, die zich nog verder laten uitbreiden, moeten welhaast Ibella's positieve gevoelens voor haar moeders (protestantse!) familie versterkt hebben; vandaar haar graf in Kimsward en vermoedelijk ook de aanwezigheid van een Tiara-Heemstra herenbank in de kerk aldaar. Toch blijft het raadselachtig dat naast deze herenbank een portret van haar moeder Yda van Heemstra hangt. Om verschillende redenen. Het is bijvoorbeeld het enige portret dat in een Friese, protestantse kerk hangt. De katholieke traditie daarentegen kende wel het altaarstuk waarbij de opdrachtgevers zich op de zijluiken lieten portretteren. Als voorbeeld mag hier dienen de afbeelding van het bekende, in het Fries Museum aanwezige Minnema-Jongema-triptiek, dat in de vroege 17de eeuw vermoedelijk als huisaltaar gefungeerd heeft bij dit katholieke adellijke echtpaar. Bovendien blijkt de diaconie van Franeker nog precies een zelfde portret van Ida van Heemstra te bezitten. Helaas heb ik niet kunnen achterhalen sinds wanneer het portret van Ibella's moeder in Kimsward hangt.

De meest aannemelijke verklaring voor Ibella's keuze voor het Franeker weeshuis lijkt me toch ook weer een kwestie van familiegevoelens te zijn geweest. Ibella verloochende geenszins haar Tiara-afkomst maar wilde zich liever identificeren met de geleerde, protestantse Franeker-traditie in de familie Tiara dan met Leeuwarder onverkwikkelijkheden. Van het laatste geef ik hier nog een opmerkelijk staaltje.

Hekserij?

In 1672 raakte Ibella Ida in een slepend conflict met haar buurvrouw Diegjen Sioerds. Deze had namelijk de andere burens verteld dat Ibella 's nachts met de duivelen omging. Diegjen had in haar huis kisten opgeslagen die eigendom waren van Ibella en vol-

▲ Yda van Heemstra, moeder van Ibella

gens Diegjen spookte het daarom enorm in haar huis. Toen Ibella dit alles te weten kwam spande zij, gesteund door de bekende dr. Henricus Popta, eigenaar van Heringastate te Marssum, een proces aan tegen Diegjen. Ibella liet Popta "tot defensie van haer eer, naem ende faem" tegen Diegjen's lasterpraatjes over Ibella's heksenpraktijken 300 goudguldens eisen. Voorwaar, geen gering bedrag. Maar het Hof van Friesland wees de eis af en veroordeelde Ibella tot betaling van de proceskosten. Deze geschiedenis zal haar vertrouwen in de Leeuwarder gemeenschap bepaald niet hebben versterkt.

Adel en de kerk

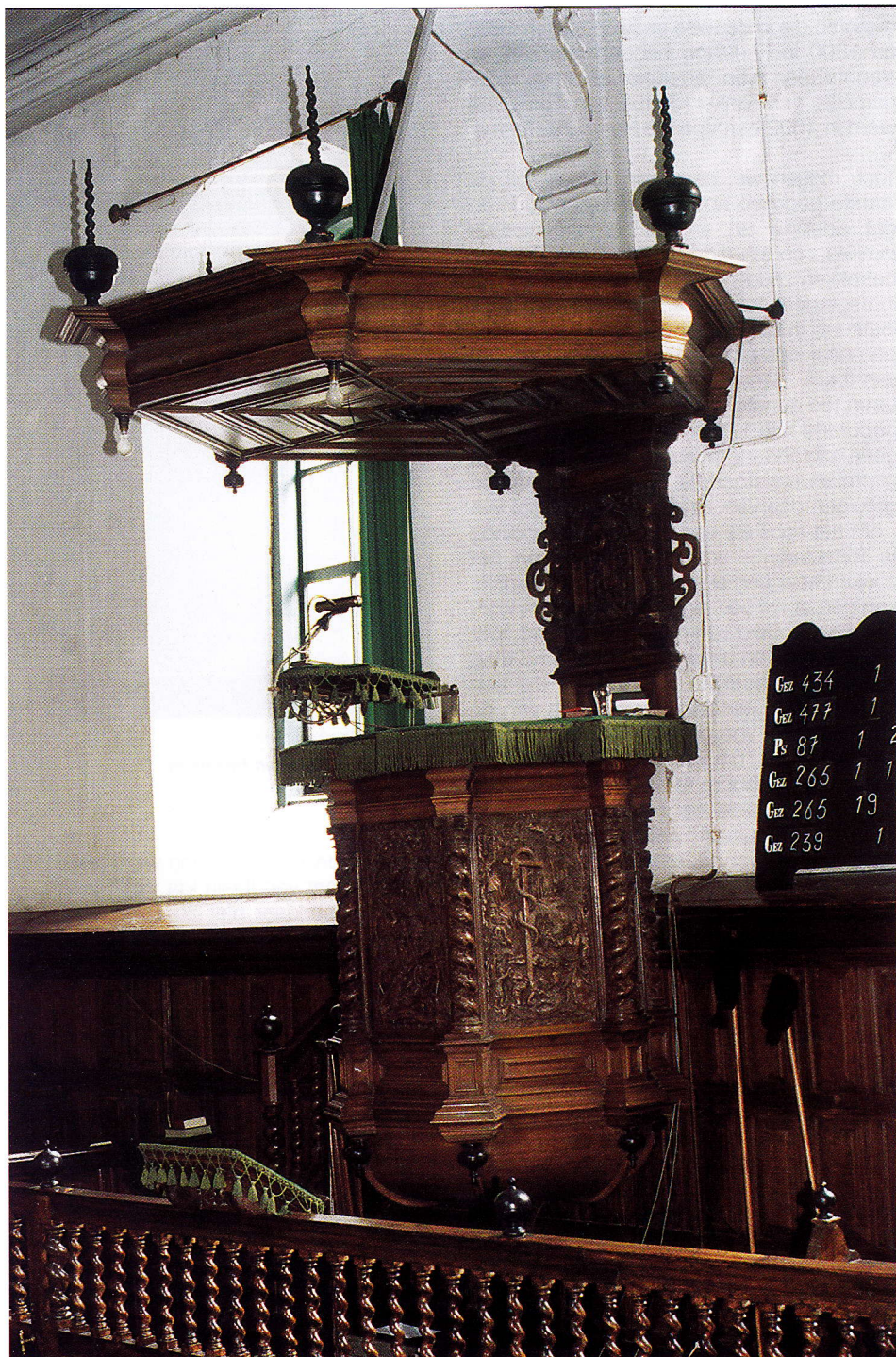
Het wordt tijd om af te ronden. We hebben een algemeen spoor gevolgd en kwamen daarmee uit op het thema van de standsverschillen in het Friese kerkinterieur tussen 1600 en 1800. Onder andere rouwborden en herenbanken representeerden die standsverschillen waarbij personen en families met aanzien, gezag en rijkdom de voorrang genoten ten opzichte van de rest van de bevolking. We zouden daar iets aan toe kunnen voegen. De precies tegenover de preekstoel geplaatste herenbank was als het ware de ultieme symbolische uitdrukking van de immer aanwezige afstand, maar ook van de ambivalente relatie tussen aards en hemels gezag. In dit verband is het misschien aardig nog eens te vermelden dat van de duizenden pre-

▲ Symbool van de aardse heer

▲ *Symbol van de Hemelse Heer*

dikanten die in de twee eeuwen tussen 1600 en 1800 in Friesland hebben gestaan, er slechts één van adellijke afkomst was, namelijk een jonker Sixtus van Rinia. Hij werd in 1692 beroepen te Hempens-Teerns.

Toch mogen we, naar mijn smaak, uit dit laatste gegeven absoluut niet concluderen dat adellijke en andere vooraanstaande families zich ten tijde van de Republiek niet betrokken zouden voelen bij de kerk als geloofsgemeenschap en maatschappelijk instituut. In die zin kunnen we nu overstappen naar ons bijzonder spoor, namelijk dat van Ibella Ida van Tiara. Wat zij deed: testeren ten gunste van wezen en armen, was gedurende de 17de en 18de eeuw bepaald geen uitzonderlijke daad onder de Friese plattelandsaristocratie. Talloze testamenten getuigen daarvan. En ook Ibella's wijze van - om het eens als een cultureel antropoloog te formuleren - voorouderverering en het zoeken naar een eigen plaats in die traditie, kan gerust als een algemeen kenmerk worden beschouwd van genoemde stand. Wat wel bijzonder en uitzonderlijk genoemd mag worden zijn adellijke praalgraven die een gehele Friese kerk domineren. Eén van de heel weinige voorbeelden daarvan is het praalgraf uit 1704 van de veldheer Menno baron van Coehoorn te Wyckel. Het laat zien dat de Friese adel de internationale mode van de grafcultuur wel degelijk volgde, maar dan wel op gepaste afstand.

Kimswerd en de grietman

Laten we tenslotte ons algemene en bijzondere spoor samenvoegen, hier en nu in de kerk van Kimswerd. Veel in deze kerk herinnert aan de Heemstra's en de Tiara's. Uit de nog niet genoemde rouwklacht voor de op 24 december 1611 overleden Epo van Heemstra (de in het Latijn gestelde tekst hangt rechts van de herenbank) blijkt bijvoorbeeld ook nog dat zijn kist op 18 maart 1612, ongetwijfeld bij het licht van flambouwen, 's nachts in de familiegrafkelder werd binnengedragen. Wellicht waant U zich al een beetje in de familiekerk van de Heemstra's. Maar het is de taak van de historicus alert te blijven, óók - of misschien zelfs wel juist - als zich een schier onontkoombare historische voorstelling aandient. De grote herinrichting van deze fraaie kerk geschiedde in 1695. Er is wel eens gesugge-

▲ *Elegie op Epo van Heemstra*

reerd dat deze vernieuwing werd bekostigd uit het legaat van Ibella Ida van Tiara.

Maar ik ben daar niet zo zeker van. Mijn vermoeden is dat veeleer de op dat moment grootste stemmenbezitter van Friesland, de huisvriend van de stadhouderlijke familie, de eigenaar van een imposant huis in de Grote Kerkstraat te Leeuwarden, de bijzonder vermogende landedelman en de aanbrengrer voor zijn familie van de Gelderse heerlijkheden Waardenburg en Neerijnen, dé grote man achter de herinrichting was. Ik bedoel natuurlijk de toenmalige grietman van Wonseradeel, eigenaar van twee huissteden te Kimswerd en van Aylvastate te Witmarsum en Wybrandastate te Hichtum, te weten Ernst van Aylva (1645-1705). Maar daarmee begint weer een heel nieuw verhaal.

BIJLAGE: het testament van Ibella Ida van Tiara, opgemaakt te Leeuwarden op 28 november 1689.

Copia

In den Naame Godes Amen

Also 't de mensch eenmaal gesett is te sterven dog de ure daer aff onsecker is, 't selve hebbe ick Juffer Ibella Ida van Tiara woonachtig binnen Leeuwarden bij tamelijke gesontheit en volkomene verstande overgedagt, en ter herten genomen, ende nadermaal ick niet geerne intestaat will overlijden soo hebbe ick gemaect dit mijne testament, uiterste en laaste wille: In den eersten mijn Ed. Ziele in de grondelose genade van Godt Almachigh en mijn lighaem de aardsche begraffnisse tot Kimsert in de kercke, in de kelder bij mijn wijlen grootmoeder en moeder, bevelende tot den Glorieusen dagh en opstandinge aller Gelovigen, omme dan om de dierbaere Verdiensten Jesus Christi in eeuwige Heerlijkheijt opgenomen te worden.

Procederende hier mede tot dispositie mijner tijdelijcke goederen, is 't dat ick testatrice legatere aan de Gereformeerde Diaconie Armen tot Kimsert voorschreven jaarlijksche somma van een hondert caroliguldens, en aan de kercke aldaar jaarlijcks de somma van veertich gelijcke guldens; des en met die conditie dat deselve kercke ofte voogden van dien tot allen tijden gehouden sullen sijn omme wel en bequamenlijck te onderhouden mijn kelder en legersteden in deselve kercke, item de twee gestoelten in de kercke aldaar staande, zijnde de eene afkomstigh van Heemstra staande regt over de predic-stoel, en de andere van Bonga aan de linkerkant van de consistorie staande, mitsgaders ook de wapenen en blasoens alle te laten hangen tot dat deselve sijn vergangen bij vervall van dit jaarlijxe legaet.

Wijders bespreecke ick testatrice aan sodanige personen sodanige sommes en goederen, als ick selfe off ijmant anders door mijn last het sij man off vrouws-persoon op een apart papier sal komen te stellen; als mede wie mijn doode lichaam met eenige goede vrinden nae Kimsert sal versellen ter aerden, willende dat deselve van even groote kragt sullen sijn, als off deselve van woorde tot woorde hier inne waeren geinse-reert: instituerende en stellende tot universele erffgenamen van alle mijne vordere goederen, soo roerende als onroerende, actien en crediten dien ick mach komen nae te laeten de weesen tot Franequer gealimenterdt wordende in het Stads Weeshuis staande over Steernse Slodt naast de Academiekerck, onder reserve dat mijn saete lants tot Nieukerck in Oost-dongeradeel gelegen nooit sal mogen worden verkocht, veralieneert off vervreemdt, als willende dat deselve altoos voor de weeskinderen in het voorschreven huis onderhouden wordende sal worden bewaert; item dat de voogden van voornoemde Weeshuis gehouden sullen sijn alle jaaren rekeninge te doen voor de twee praedicanten tot Franequer vernoemd en voor dezelve beethoonden dat mijn goederen en opkomsten tot nutte en dienste van de gemelte weesen sijn geimploij-

eert, als niet willende dat deselve anders ergens toe sullen worden geconverteert, voor welke moeijte en dienst ijder praedicant jaarlijcks van mijne versterven sal komen te genieten een ducaat tot vijff caroliguldens. Wijders dat de voogden der geseijde weesen goetd en bequamenlijck sullen moeten onderhouden mijne vier graven leggende in de kercke van Oldehooff binnen Leeuwarden, daar aff hier onderrecht sijn, met een dubbele graffsteen waaronder mijn Grootmoeder en vader begraven leggen, en twee ijder met een enkele graffsteen, daar onder mijne twee moeijen komen te rusten met toeversigt dat deselve graven niet worden geopent, en ijmant anders er in worden begraven; als mede dat sij voogden alle jaaren tot Kimsert inspectie sullen neemen, off de kelder, legersteden en gestoelten in de kercke tot Kimsert volgens mijn begeerte hiervoren gespecificeert door de kerkvoogden wel worden onderhouden, voordat sij het jaarlijxe legaet tot veertig caroliguldens aan haar koemen uit te keeren, dewijle ick het haar onder die conditie hebbe gemaect en niet anders.

Dit is dan cortelijck mijn testament, uiterste en laaste wille, dien ik begeer dat in alle poincten en deelen sal worden agtervolgt, ende soo deese mijne dispositie niet en solde mogen bestaan als een solemneel testament bij geschrifte, soo versoeke dat het selve gehouden mach worden als een testament minus solemna, codicilgifte ter saake des doods, off eenige andere uiterste wille soo best na de regten en costume van desen lande kan bestaan, casserende hier mede alle testamnten voormaels gemaect, willende dat desen allenich kracht sal hebben en effect sorteren. In kennisse hebbe ick testatrice desen met mijn handt vertekendt voorts bijeen doen komen de eersaame mannen, als Fredericus Schouwer, apothecarius, Anthonij Luijrtzma, boekebinder, Jochem Wijngaarden, mr. kleermaker, Claas Fonck, de jonge slotmaker, Zacharias Pooch, pr. postulant, Watse Yppes, corffmaker en Jarich Bonga, burgers binnen vorschreven stee, deselve gebeden omme den selve neffens mij als getuigen te bevestigen, 't welke bij ons getuigenis is gedaen, naedat wij de testatrice bij gesontheit en volkomen hadden bevonden, desen sien teekenen en hooren verklaaren haar uiterste wille te sijn, haar voorgeleesen en het inhouds van dien wel verstanden te hebben, caverende dat de getuigen die niet als het begin en eijnde, is te voren geleesen, de onderteekening sal sijn onschaedelijck. Aldus gedaen ten huise van de notaris Bonga voorschreven, sonder te scheijden voor en alder alles volbragt was, op den agt en twintigsten November anno 1689; was getekend,

I.I. van Tiara.

Fredericus Alb. Schouwer met haal en jaargetal 1689; de jonge Claes Fonck, Ath. Luijrtzma, Jochem Wijngaarden, Z. Pooch, Watse Yppes, met jaargetal 1689; J. Bonga, Notaris met haal en jaargetal 1689.

(met dank aan R. Hoogeveen, adm.-kerkvoogd te Kimsdwerd).

GEBRUIKTE ARCHIVALIA:

Gemeentearchief Leeuwarden:

- inventarisatieboeken
- genealogische collectie

Rijksarchief in Friesland, Leeuwarden:

- Hof van Friesland
- genealogische verzameling

ENIGE LITERATUUR:

J.H. Reddingius, De oorsprong, geschiedenis en aard van het regt van verkiezing van predikanten, dat door floreenpligtigen in Friesland wordt uitgeoefend (Sneek 1849).

idem, Geschiedenis van het Diaconie-Weeshuis der hervormde gemeente te Franeker (Franeker 1854).

R.L.P. Mulder-Radetzky en B.H. de Vries, "Groot Terhorne" te Beetgum. (Alphen aan den Rijn 1984) 18-19.

P.A. Verschoor-van der Werf, 'Het meubilair in de kerk te Kimswerd', in: Publikatieband stichting Alde Fryske Tsjerken, band III, dec. 1984, 153-168.

D.J. van der Meer, 'Rouwboarden', in: S. ten Hoeve, G.P. Karstkarel en R. Steensma (red.), Kerken in Friesland. Gebouwen, inrichting en gebruik (Baarn 1985) 139-143.

Regn. Steensma, Het Friese kerkinterieur. Geloof, dood en adel in monumentale beeldtaal, (Leeuwarden/Ljouwert 1995) 96-101, 148-149.

Yme Kuiper, 'Politiek en bestuur 1795-1848', in: J. Frieswijk, J.J. Huizinga, L.G. Jansma en Y.B. Kuiper (red.), Geschiedenis van Friesland, 1750-1995 (Amsterdam 1998).

*) Dr. Yme Kuiper studeerde culturele antropologie aan de Rijksuniversiteit Groningen, promoveerde in 1993 in de Faculteit der Letteren van dezelfde universiteit op de studie Adel in Friesland, 1780-1880, en is als universitair docent verbonden aan de Faculteit der Godgeleerdheid en Godsdienstwetenschap van de R.U. Groningen. De afgelopen jaren publiceerde hij vooral op elite-historisch terrein. Thans is hij nauw betrokken bij een interuniversitair onderzoeksproject dat de elitevorming onder doopsgezinden tussen 1600 en 1800 (in Friesland, Groningen en elders in de Republiek) bestudeert.

** Deze tekst is een uitgebreide versie van een lezing ('Symbolen van macht en aanzien. Friese aanzienlijken en hun plaats in de kerk tussen 1600 en 1800') die de auteur in februari 1996 hield in de kerk te Kimswerd in het kader van een studiedag die was georganiseerd door de Faculteit der Godgeleerdheid en Godsdienstwetenschap van de R.U. Groningen i.s.m. de Stichting Alde Fryske Tsjerken.

Giften en schenkingen 1997

Bedragen (vanaf f 100,-):

Ir. P. Sanders, Hengelo	1000,-
N.N.	5000,-
Dhr. en Mw. Wiegiersma, Broek	1000,-
Erfenis F.R. Smits	81589,84
Erven K. Dijkstra-De Boer	12000,-
Mw. van Es-Brands, De Bilt	2000,-
Collecte Friese Dienst, Hilversum	125,-
N.N.	5000,-
Mw. Visser, Wageningen	100,-
Ir. J. Fongers, Woerden	500,-
N.N.	25000,-
Erven Damsma	268476,-
Mw. van Nood, Den Haag	5000,-
Erfenis R. Smits	101043,39
Mw. Kooij, Wageningen	500,-
Erfenis Ten Cate	54824,-
Lijfrente Baard	1000,-

Giften speciale bestemming:

Collecte voor onderh. Sybrandahuis	112,50
Collecte Fr. Oekumenysk Wurkferbân voor Hogebeintum	124,15
N.N. voor Hogebeintum	20000,-
Hijenga Fonds voor orgel Hogebeintum	5000,-
Hijenga Fonds voor klok Genum	500,-
R.D. de Jong, papier voor Terband	10000,-
N.N. voor fresco's Britsum	5000,-
Nicolai & De Jong voor fresco's Britsum	2943,14
N.V.O.B. voor klok Genum	5000,-

Donaties (meer dan f 500,-):

Mr. J. Eppinga, Harlingen	500,-
J.C. Kort, Den Haag	500,-
S. Miedema, Den Haag	500,-
A. Barentsen, Drachten	1000,-
T. Dannenberg-Deinema, Leeuwarden	500,-
E.D. de Jong, Goingsaryp	500,-
Mr. J.H. Beek jr., Rotterdam	12500,-

Allen die door hun bijdrage ons geldverslindend werk mogelijk maken zeggen wij hartelijk dank!

De priorszerk te Niawier

In de noordwestelijke hoek van het kerkhof te Niawier ligt een grote zerk. Vaag is een vlakverdeling met een middenpaneel en hoekmedaillons herkenbaar, maar opschriften zijn niet meer te ontcijferen. Het eigendom van de zerk is sedert 1946 vervallen aan de kerkvoogdij te Niawier. Deze onopvallende steen die daar zo onwrikbaar lijkt te liggen, heeft een zeer bewogen geschiedenis.

De sleutelfiguren

De zerk was eerder in bezit van de familie Fockema, die de grafsteen in 1846 al in eigendom had. Of de familie Fockema de steen door koop of door vererving in bezit had gekregen, is niet bekend.

In ieder geval werd deze grafsteen op het kerkhof aangehaald in het zogenaamde onderwijzersboekje. Die boekjes werden in 1857 op initiatief van het Friesch Genootschap aan de dorpsonderwijzers verzonden met het verzoek mededelingen te doen over een aantal zaken. Voorin de boekjes stonden de rubrieken vermeld waaromtrent men graag informatie wilde hebben, zoals de ligging en de toestand van de woonplaats, omvang van de bevolking en een beschrijving van gebouwen en historische bijzonderheden.

De onderwijzer van Niawier schreef: *Van de grafzerken op het kerkhof is eene van de dubbele grootte merkwaardig; doordien van het weinige ontcijferbare op den rand te lezen staat: IOHANNIS KUICK, terwijl met veel moeite nog kan worden gevonden: Prior van het Clooster Sion, alsmede het jaartal A° 1569.* Ook A.J. Andreae maakt van de steen gewag in zijn Oudheidkundige aantekeningen, die hij in 1898-1899 in de krant publiceerde. Hij voegde eraan toe dat: (...) *volgens sommigen er ook nog op stond vermeld: gestorven 1 Mei 1569. Die steen schijnt later weggevoerd te zijn, maar na een twistgeeding en uitspraak van den Hove van Friesland, werd hij op zijn oude plaats teruggebracht, zoals blijkt uit het gedicht, op het midden van den steen gebeiteld: (...).* Boven dit vers, zoo is mij bericht, stond een tabernakel afgebeeld, waarin een kelk met eene Hostie daarboven. In den Franschen tijd zijn deze afbeeldingen weggekap.

Opvallend is dat de dorpsonderwijzer het gedicht niet citeert, noch iets vermeldt over de afbeelding, die er ruim vijftig jaar voordien

was afgekap. En als we Andreae, 50 jaar na het geschrift van de dorpsonderwijzer, moeten geloven behoorde het gedicht zeker niet tot het *weinige ontcijferbare*. Daarbij dient men wel een slag om de arm te houden. Zinsneden als 'volgens sommigen' en 'zo is mij bericht' lijken erop te wijzen dat Andreae de steen niet uit eigen aanschouwing kende, maar gebruik maakte van correspondenten, of dat hij geschriften heeft geraadpleegd. Dat laatste was zeer wel mogelijk, omdat vóór de onderwijzer in 1857, al over de zerk was gepubliceerd. In zijn werk *Algemene beschrijvinge van Oud en Nieuw Friesland (...)* uit 1766 vermeldde de schoolmeester-historicus Foeke Sjoerds de grafsteen op twee plaatsen. Naar aanleiding van begraafgebruiken en het vervreemden van graven, kwam hem het grafschrift van Niawier in gedachten. Niet alleen geeft hij het grafschrift weer, maar ook een samenvatting van het juridische proces dat daarmee verbonden was. Vermoedelijk staat zijn weergave van het gedicht op de grafsteen dichterbij de originele tekst dan de weergave door A.J. Andreae:

*Een grafzerk, door geweld en onregt
weg te voeren,
Werd zelfs by 't Heidendom een
schandlyk ding geächt:
Dit's erger my gebeurt, wyl ik door
Christen-boeren
Werd schendig weggerukt, en in hun
Kerk gebracht.
Dog Frieslands hooge Hof heeft deze
zaak beslegt,
En gaf my aan myn Heer, ondanks dit
lands-geregt.*

Helaas geven geen van drie informanten de exacte ligplaats van de zerk op het kerkhof aan, maar zetten ons wel op het spoor van juridische processen, waardoor een nadere identificatie mogelijk is.

▲ Niewier, grafsteen van Johannes Kuyck, prior van Sion

*Er is niets meer over
Dan schaduw op een steen
Van windbewegend loover,
En stilte om alles heen...*

J.J. Slauerhoff: In memoriam

▲ Hidaard, grafsteen van Thomas, laatste abt van Bloemkamp (Oudeklooster)

Noch sprekt syn sark, lang ûnbemurken,
 Fan syn earweardigens en wurken,
 De stien dy't dekt syn deadeskryn
 Lofpriizget him yn prûs Latyn
 En tsjûget oer de ieuwen hinne:
 Mei jimme in mylder lot berinne.
 D.A. Tamminga: Ballade fan de Lêste Abt

▲ Eens Sion op de terp

(...) door Christen- boeren werd schendig weggerukt

De hoogst curieuze dichtregels hebben niets te maken met een overledene, maar alles met gerechtelijke verwickelingen die over de zerk zijn gevoerd in het begin van de 18de eeuw. De juridische procedure van 10 jaar heeft de gemoederen in de dorpsgemeenschap Niewier lang beziggehouden. In het duimsdikke dossier van het Hof van Friesland is het hele proces te volgen.

De rust die een kerkhof eigen behoort te zijn, werd in 1699-1700 verstoord. Wat was er gebeurd: de kerkvoogden van Niewier, Abe Simons en Minne Rienks, hadden met behulp van meerdere ingezetenen de grafsteen van het kerkhof gelicht en om sieraetshalven in de kerk gebracht en gelegd hebbende op een legersteede in eigendom van de kerk, terwijl het graf buiten de kerk onbedekt was gelaten.

De verplaatsing werd beloond met een *half tonne bier (...)* om daer mede onderlingh vrolijk te zijn. Maar... onder de vrolijkheid ging ongerustheid schuil, want onder het drinken werd gezegd: *Daer leit de steen nu, moeten wij hem weder brengen, soo sallen wij weder een half tonne bier hebben.* Immers, wie zou zich daarover druk maken wanneer de daad onschuldig is? Dan blijkt echter dat de onderneming was uitgevoerd zonder overleg met de eigenaren. Toen heeft de dorpsonderwijzer ter plekke een verklaring opgesteld waarin met zoveel woorden

stond: *dat wanneer de Eigenaars over 't vervoeren van de steen moeilijkheit moghen maecken, makanderen (de ingezetenen) daerin hebben beloofd om in sulken geval de costen onderlingh te draegen ende de proceduijren daarover te ontstaan met makanderen uijt te voeren ten eijnde toe.* Door de pluraliteit van de stemdragende huissluijden werd het stuk ondertekend.

Wat werd gevreesd gebeurde. De eigenaren die niet meer in Niewier, maar in Dokkum woonden, werden door de doodgraver Jacob Pijlters geïnformeerd dat de grafsteen van hun voorouders niet meer op zijn plek lag. Die eigenaren waren Johannes Roeloffs, meester-koekenbakker te Dokkum, en zijn zuster Jeltie Roeloffs (tijdens het proces *gestערckt* met haar man Dirck Cornelis IJssel), zowel voor zichzelf en als voogden over de minderjarige kinderen van hun overleden broer Pyter Roeloffs.

Pas zestien maanden na het bericht zouden zij hebben geëist dat de grafsteen op de vorige plek zou worden teruggelegd. Daartoe hadden zij in 1701 een regeling getroffen met de dorpsrechter van Niewier. Omdat de ingezetenen nalatig bleven, richtten de eigenaren zich tot de Ulbo baron van Aylva, grietman over Oost-Dongeradeel met het verzoek de zaak voor het nedergerrecht aanhangig te maken. Deze verklaarde op 20 oktober 1702 dat: *In desen can niet worden gestreden, overmits de Procureur voor desen Edele Geregte geen admissie heeft (...).*

Twee jaar later was die admissie wel verkre-

gen en werd de zaak geopend, hetgeen leidde tot een proces van nog eens zeven jaar. In 1707 kwam de zaak, *ongedecideerd hangende* sedert 19 mei 1704, tussen de beide partijen voor het Rechthuis van Oost-Dongeradeel te Dokkum (...) *ten huijse van Aeltie Cornelis herbergierske in 't Reghthuijs van Oost-Dongeradeel*. De aanklacht luidde dat kerkvoogd Abe Simons *sigh heeft verstout om der impetranten (eisers) en haer wijlen ouders graven en graffplaatsen van haer cierlijckheijdt te ontblooten en beroven (...) ontsiende sigh niet door sijn daartoe gehuilde oft een menigte versogte mannen, daer aff te rucken en scheuren*. En dat zonder de eigenaren te raeden *ofte in het minste te kennen*. De advocaat van de eigenaar verklaarde in felle bewoordingen: (...) *bekent is t dat graven, graffplaatsen, kerckhoven en kercken onder de gehijlgde en Gode toegewijde saken van oudtsher sijn gerekent*. Deze geschonden, ontziert, ontheiligt ende ontbloot wordende, is altijd soo onder Christenen als heijdenen (met regt) voor een gruwelijcke misdaet gerekent en gestrafft.

De aangeklaagden voelden zich door de eisers *buijten regte* aangemaand. De eisers, die niet eens ingezetenen van Niawier waren, en pas na één-en-een-kwart jaar actie hadden ondernomen, kenden niet eens het preciese opschrift van de steen en konden evenmin het rechtmatig eigendom aantonen. Bovendien had de overbrenging plaatsgevonden met *goedvinden van de stemdragende ingezetenen van Niawier of derselver meijers én met goedvinden van de dorpsrechter*. Kortom de aanklacht was een *grote opsnorkinge*. En per slot van rekening waren de kerkvoogden de eigenaars van het kerkhof en gemachtigd de saken *soodanig te dirigeren als tot gemene nut dienstig is en soo hebben de gedaaghden om sieraatshalven de steen van 't kerkhoff binnen de kerk laten brengen*. De uitspraak van het nedergererecht volgde op 15 december 1707: *T Voorschreven Ge-regte op alles rijpelijk gelet en geconsidereert hebbende, wes en 't gene men in desen behoorde te consideren in den name en van wegen de Heerlijkheijt der Landtschappen van Friesland verklaert de eisers voor haer en in qualiteit tot hun genomen eijsch en concensie niet ontvanghbaer ende om redenen compenserende de costen van den processe*.

De lak van het zegel was nog niet droog of

advocaat Petreus schreef op 16 december 1707 namens de eisers een verzoekschrift aan het Hof van Friesland om *aldaer haer saeke nader te bedisputeren en laten oordelen*. Daaraangehecht was een uitgewerkte aanklacht omvattende eenentwintig *Positien en Articulen* en de eis om de uitspraak van van het gerecht van Oost-dongeradeel te vernietigen en *omme de steen, ten Libelle gemelt, op de ontblote graven te plaatse daer desen is affgerukt weder te brengen en in pristinum statum te herstellen (...)*.

De beroepszaak werd op 29 april 1708 geopend. In de daaropvolgende jaren werden getuigen gehoord over de geformuleerde aanklacht. Na een voorbereidingstijd van enige jaren diende de zaak in 1711. Vooral de getuigenverklaringen en bijlagen geven boeiende inlichtingen over de voorgeschiedenis van de grafsteen, de steen zelf en de dorpsamenleving van Niawier.

Van kloosterkerkhof naar dorpskerkhof

Even ten zuidwesten van Niawier stond in de middeleeuwen het klooster Sion. Het klooster was in 1180 gesticht door de Cisterciënsers vanuit het moederklooster Klaarkamp bij Rinsumageest.

Na de Reformatie werd het kloosterbezit geconfiscieerd door de Staten van Friesland. Het onroerende goed van Sion, oorspronkelijk zo'n 2200 pondemaat groot, werd vervolgens door de Staten verkocht. Een deel van het kloosterbezit, waaronder in ieder geval het kloosterkerkhof, was gekocht door Teake Minnolts. Hij had het kerkhof geslecht *ende tot Landt gemaect*. Vier grafstenen had hij verkocht aan drie broers: één steen aan Johannes Roeloffs, twee andere stenen aan Geert Roeloffs en de vierde steen aan Jacob Roeloffs. Johannes Roeloffs werd de eigenaar van de grafsteen van de voorlaatste prior van het voormalig klooster Sion onder Niawier, Johannes Kuick, die was overleden op 1 mei 1569. Voor het transport van de stenen naar de begraafplaats had Johannes Roeloffs *verscheidene menschen en ses peerden (...)* gebruikt.

De vier grafstenen werden ten noordwesten van de kerk naast elkaar gelegd, blijkbaar als een soort familiegraf. Wanneer deze overbrenging heeft plaatsgevonden valt uit de documenten slechts globaal op te maken, namelijk tussen ca. 1580 en ca. 1630.

▲ En haar plaats kent haar niet meer (Ps. 103:16)

Paapesteen of Johannes Roeloffs steen

Dat de grafsteen in Niawier *tegelijk wel paapesteen dogh meest Johannis Roelofs steen genoemt wierde* verwijst naar de eigenaren. De benaming paap als scheldwoord voor katholieken duidde op de prior van Sion, die eronder begraven was geweest en waaraan het randschrift nog steeds herinnerde: *Daer was uitgehouwen: Anno 1569 den eersten maj sterff den eersamen Heer Iohannes Kuik Prior van dit convent weest, mitsgader een kelk en een ouweltie en twee kantjes*. Andere omschrijvingen van de afbeelding spreken over in 't midden met een kelck ende een regt opstaende Oblie daer boven. Het mid-denvlak werd ook omschreven als tabernakel. Het woord dient hier in de eerste plaats te worden opgevat als gebeeldhouwde 'nis', waarin de kelk in laagrelief was uitgehouwen. Wat onder de twee kantjes of canties, moet worden verstaan is onduidelijk.

De steen werd ook naar de tweede bezitter genoemd: Johannes Roeloffs steen. Johannes Roeloffs werd, ter onderscheiding van de eiser in het proces met dezelfde naam, ook wel aangeduid met de toevoeging de *Oude*. Johannes Roeloffs de Oude was de *bestevaer* (grootvader) van de eiser Johannes Roeloffs, meester koekenbakker uit Dokkum.

De naam Johannes Roeloffs steen werd vooral gebruikt door kinderen die op het kerkhof speelden, verklaarden verschillende getuigen. Douwe Andries Cramerus Laeckenkooper te Dokkum, oud 74 jaar, verklaarde dat de steen *in sijne deponent jonkheijt wanneer (hij) met andere kinders plaght te spelen, altijt Johannes Roelofs steen is genaemt geweest, als mede te seggen Johannes Roelofs steen is honck*.

Niet alleen was Johannes Roeloff de Oude eigenaar geweest, maar de steen dekte ook zijn graf. Immers, in het proces werd door verschillende getuigen verklaard dat de voorouders van de eisers er onder waren begraven. Daarmee werden in ieder geval bedoeld zijn grootvader en diens laatste echtgenote, die in de processtukken ook is aangeduid als de *vaders stemoeder* (stiefmoeder van Roeloff Johannes). De vrouw was overleden in Leeuwarden en: *(...) desselfs do-de lichaem met een trekschip van Leuwarden is gebragt en onder de questieuse steen tot Niawier begraven (...)*.

De steen was daarna door overerving, en zonder registratie daarvan, in eigendom gekomen aan de zoon Roeloff Johannes, want getuigen verklaarden dat: *de graffplaats in questie altoos de naeme heeft gevoert van Johannes Roeloffs off Roeloff Johannes Gra-*

▲ **Cornelis Bosman en ene Hendricks: ad maiorem gloriam**

ven. Onder hen waren er die verklaarden dat op de *questieuse steen* de initialen R J stonden. De initialen stonden ingebeiteld *dicht bij de kelck*, vermoedelijk aan weerszijden ervan. Daarentegen waren er ook die verklaarden dat: *de namen en mercken van der posanten voorouderen staan op de steenen van de graffplaatsen naast de ontblootene*. De steen in kwestie en de overige graven werden onderhouden door de doodgraversfamilie van Niawier, waarvan de familieleden de belangrijkste getuigen vormden voor de eisers. Doodgraver Pieter Jelmers had zelfs op last van de eisers voorouders *onder de questieuse steen, teneijnde hij niet soude wegsincken* een muurtje gemetseld aan de kant van het kerkpad en was daarvoor betaald. Pieter Jelmers ontving voor zijn onderhoudswerkzaamheden een vergoeding van de eigenaars en *op sijn sterfbedde leggende (...) gerecommandeert heeft, dat sij (nl. zijn zonen) de graven van heijden Johannes Roeloffs op welkers een dese questieuse steen lagh in het toecoomende wel souden onderhouden ende te waght neemen, schoon oft desselffs kinders haer daer voor geen betalinge moghten doen*. De getuige, doodgraver Jacob Pijlters, verklaarde dat de betalingen wél werden gecontinueerd, namelijk *s jaarlijx wegens het oppassen met drie schellingen*. Deze getuige was degene die de eigenaren had geïnformeerd over de overbrenging van de grafsteen in de kerk.

De betalingen gingen ook door toen de grafsteen in de kerk was gebracht, terwijl de grafstede buiten *nogh open en onbevloet leght*. De beweerde goede staat van onderhoud werd door de aangeklaagden betwist. Taeke Jans, zoon van Jan Bruins mr. timmerman te Niawier, Bouwersknecht te Dokkum, verklaarde dat het muurtje onder de *paape steen* vervallen was, *dogh soo niet of men konde het kerkpad wel gebruiken*. In de marge werd erbij geschreven *dat dat er wel aan had*. Een jaar later verklaarde dezelfde dat *de steen in kwestie (...) door 't vervallen van de muir een weinigh over t kerckpad was geschoven*. De kerkvoogden deden daar nog een schepje boven op door te beweren dat daar door *t gemene padt soo ware belemmert dat men niet als met grotse moeite en ongemak met een lijk daer om konde komen*.

De ingezetenen van Niawier

De kerkvoogden van Niawier Abe Sijmens en Minne Rienx hadden met de ingezetenen beraadslaagd om de steen naar de kerk over te brengen. Mogelijke twijfels omtrent de rechtmatigheid waren weggewuifd. Toch bleef er twijfel, zoniet angst voor moeilijkheden. De halve ton bier is daarbij slechts een afleiding, wezenlijker is dat de ingezetenen zich ook verplichtten om een eventueel proces tot het einde toe te voeren en de kosten daarvan gezamenlijk te dragen: de gelederen dienden gesloten te blijven. De druk was zo groot dat zij bijvoorbeeld Dirk Jan Lebben, boer te Niawier die ten tijde van de overbrenging niet aanwezig was, bedreigden en *dat sij hem soo goed wel souden maken, om de acte te teijkenen*. Hij tekende niet.

De slepers waren in ieder geval Hidde Ruijds, Sape Gerbens, Hessel Lubbes (timmerman te Niawier), Schelte Alberts, Pieter Sickes of Joekes, Thomas Wichers (koopman te Niawier), Paulus Mammes (boer te Niawier), Taeke Jans (bouwersknecht te Dokkum), Pijltter Harmens, Ane Mients (boer en knecht te Sijbrandahuis). Hidde Ruijds, Sape Gerbens en Pijltter Sickes werden gezien als de aanvoerders. Volgens de aanklacht zou Abe Sijmons aan timmerman Hessel Lubbes hebben bevolen naar huis te gaan om een beitel te halen en de letters op de steen uit te beitelen, hetgeen de laatst genoemde ontken- de. Volgens de kerkvoogd Minne Rienks is het feit niet eens waar, maar was het juist *zo dat de poseerden of haar curator die let-*

teren hebben laten uitslaan en daarop andere laten houwen!

Opvallend is dat bij de verhoren alle getuigen bij alles wat zij zich nog wel weten te herinneren *door de lancheijt van tijt* waren vergeten wanneer de grafsteen nu precies in de kerk was overgebracht!

Sententie

Tijdens het proces ontstaat de indruk dat de kerkvoogden op zoek zijn naar vormfouten, vergissingen en tegenstrijdigheden in verklaringen, of twijfelachtige getuigenverklaringen gebruiken. Zij konden echter niet ontstrijden dat de familie in ieder geval vanaf 1630 eigenaar is geweest van de vier grafstenen, waarvan de grafsteen in kwestie deel uitmaakte en die in de volksmond bekend stond als Johannes Roeloffs steen of Roeloff Johannes steen. Voor het onderhoud van het graf was de doodgraversfamilie altijd door de familie betaald zonder tussenkomst van de kerkvoogdij. Nooit eerder was het eigendom daarover betwist geweest.

Het Hof van Friesland deed, na beraad, uitspraak op 19 December 1711 en oordeelde: *te niete doende 't vonnis van den Nederreghter en bij nieuwe sententie recht doende, condeemneert de appelerende in qualiteit omme*

de steen ten libelle gemelt, op de ontblote graeven terplaatse, daar deselve is afgevoerd weder te doen brengen en om redenen compenseren de kosten van den processe.

Zo kreeg de grafsteen weer een rustplaats op het kerkhof en liet de familie het eerder geciteerde triomfgedicht aanbrengen op de steen.

Slot

In de noordwestelijke hoek van het kerkhof te Nijawier ligt een grote zerk. De grafsteen voldoet aan de beschrijvingen in de procesgang over de grafsteen van Johannes Kuik en Johannes Roeloffs, maar na ruim 400 jaar zijn de opschriften niet meer leesbaar. Was de steen in de kerk gebleven, dan was een zekere identificatie wellicht wel mogelijk geweest.

Ofschoon Herma van den Berg in het deel De Dongeradelen uit de reeks Monumenten van Geschiedenis en Kunst vermeldt dat de grafsteen van Johannes Kuik niet meer is te zien, menen wij dat wij met aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid hebben aangetoond dat de grote grafsteen op de noordoosthoek van het kerkhof dezelfde is als de questieuse steen van Johannes Kuik en Johannes Roeloffs.

BRONNEN:

Ryksargyf yn Fryslân, Archief Provinciaal Bestuur. Sententieboek Hof van Friesland. Toegang 14, inv. nr. 9448

Streekarchief Noordoost Friesland te Dokkum; Grafregisters kerkvoogdij Nijawier 1850-1890-1946.

LITERATUUR:

Foeke Sjoerds; Algemene beschrijvinge van Oud en nieuw Friesland (...). (Leeuwarden 1766), Deel 1, stuk 2, pag. 607, 608 en 722, 723.

Beschrijving van Nijawier in de gemeente Oost-Dongeradeel, 1857. Reeks zgn. Onderwijzersboekjes in opdracht van het Friesch Genootschap. Provinciale Bibliotheek te Leeuwarden, signatuur Hs 1150 19.4.

A.J. Andreae; Oudheidkundige aanteekeningen over den Noordoosthoek van Friesland, Oost-Dongeradeel. Verzamelingen krantenartikelen, verschenen in Oostergoo, Algemeen Nieuwsblad (Dokkum-Kollum 1898-1899). Provinciale Bibliotheek te Leeuwarden, signatuur C 6990 B.

A. Hallema; It kleaster Sion. In: Swanneblommen, tijdschrift for Fryske Tael- en Skiedkinde. Jrg 3 (1921, 1e Jefte), s. 67 e.f.

Leeuwarder Courant, ingezonden 21-1-1952

Leeuwarder Courant, d.d. 26-1-1952 R.S. Roarda, ingezonden artikel

Nieuwe Dockumer Courant, 23-12-60, Van der Veen, ingezonden

It doarp Nijawier. R. de Beer over Sion, 20-5-1970, Jan Walda

Herma M. van den Berg; Noordelijk Oostergo, De Dongeradelen. Reeks: Monumenten van Geschiedenis en Kunst. Noordelijk Oostergo. Deel II. ('s-Gravenhage 1983), pp. 399-410, i.h.b. pp. 404, 405.

Eerdere versies van dit artikel verschenen in de dorpskrant Nijawier-Wetsens en De Sneuper, tijdschrift van de vereniging van archiefonderzoekers te Dokkum. Het oorspronkelijke artikel is geheel bewerkt door D. van Weezel Errens.

Van de Voorzitter: Kerkentocht

Bij het afscheid van mijn voorganger, begin dit jaar, heb ik de verwachting uitgesproken dat ons kerkenbezit de komende jaren fors zal uitbreiden. Ik baseerde mij op de aanbiedingen, die wij regelmatig krijgen, maar ook in het algemeen op ontwikkelingen, als het Samen Op Weg-proces en de verder gaande ontkerkelijking. In mei j.l. werd Swichum onze 32e kerk. Er vinden besprekingen plaats met het Fries Museum en de betreffende kerkvoogdij over de overname van de kerk van Janum. Dat zelfde geldt voor de kerken van Westernijkerk en Wetsens. Dat gaat niet van de een op de andere dag. Ons bestuur moet eerst in principe ja zeggen. Dan gaan we bekijken in hoeverre er sprake is van achterstallig onderhoud. Hier wordt een raming van gemaakt en dit bedrag, vermeerderd met de waarborgsom voor toekomstig behoud (bruidsschat), zal de kerkvoogdij op tafel moeten leggen, wil onze Stichting definitief ja zeggen op een verzoek.

Op 10 september j.l. heeft het dagelijks bestuur met een aantal van onze medewerkers een excursie gemaakt langs zeven kerken, die ons de laatste maanden waren aangeboden. Voordat wij met de aanbieders om de tafel gaan zitten, wilden wij ons een oordeel vormen of deze kerken passen binnen onze criteria voor overname. We moeten ze ook onderhouden en wij moeten er ook een zinnige bestemming voor vinden. Voor onderhoud en restauratie is veel geld nodig. Dat brengen onze donateurs bijeen en daarvoor krijgen wij van tijd tot tijd legaten. Met beide zijn we erg blij,

maar het is nog niet voldoende en daarom nemen wij alleen rijksmonumenten over, want dan is er ook zicht op onderhouds- en restauratiesubsidies.

Wij zijn onze tocht begonnen bij de hervormde kerk van Jellum, onlangs mooi en sober geres taureerd, een plaatje! Een minpunt: het is geen rijksmonument.

Vervolgens een uitstapje naar Beers, onze eigen prachtige kerk met daarnaast het recent herrezen silhouet van Unia State. Dan naar Weidum, een heel bijzondere kerk met een fraai interieur en een van de oudste torens in Friesland. Een rijksmonument, met aantasting van de bonte knaagkever! Dan naar het Lage Midden. Hier zijn ons in één klap 5 kerken aangeboden. We zijn begonnen in Goingea, dan Offenwier, Gau, Tersoal en tenslotte Sibrandabuorren. Stuk voor stuk mooie kerken, heel verschillende stijlen, sober en goed onderhouden. Het probleem bij alle 5 is dat het geen rijksmonumenten zijn en dat zij ondanks de relatief jonge leeftijd, ook niet via de "jonge monumentenlijst", die status zullen krijgen. Een lastige afweging, maar wij hebben een hele goede indruk gekregen. Ook van de liefde en zorg die de kerkvoogdijen, de kosters aan hun kerken geven.

Op 24 september heb ik aan het algemeen bestuur verslag uitgebracht van onze tocht. Wij hebben daar nog geen conclusies getrokken. Op onze eerstvolgende dagelijks bestuur-vergadering, 22 oktober, zullen wij een beslissing nemen over welke kerken wij verder willen praten en welke er nu reeds afvallen. Wij houden u op de hoogte!

Kollum 14 oktober 1998

L.J. Lyklema

▼ Wetsens "in de aanbieding": rijk aan tufsteen

St. Nicolaas te Swichum

Het was in meer dan een opzicht een bijzondere avond, die 18de mei 1998 in Swichum: het was prachtig weer, er stond een nieuwe vlag op de toren van de kerk! Maar dat was nog niet alles, want voor onze Stichting Alde Fryske Tsjerken was het eigenlijk een St. Nicolaasavond, omdat na een bijna twee jaar durende restauratie het aan de heilige Nicolaas gewijde kerkgebouw door de Stichting De Swichumer Tsjerke aan ons werd overgedragen. Hoewel de voorzitter van de Stichting, de heer J. Bremer, de overdracht niet zonder enige humor gepaard deed gaan, klonk er toch ook enige weemoed uit zijn woorden. Want hadden hij en zijn medebestuurders/dorpsgenoten niet met grote ijver en gedrevenheid de restauratie weten door te zetten en begeleid? Hadden zij niet alles in het werk gesteld het danig in verval geraakte kerkje zijn oude luister terug te geven en daar grote sommen gelds voor bij weten te dragen? De geldactie van de Lions-club mag bovendien met grote erkentelijkheid worden genoemd, naast de onmisbare rijkssubsidie, aangevuld met gelden van de provincie Friesland en de gemeente Leeuwarden.

▲ Swichum, nieuwe aanwinst

Het was dan ook een plechtig moment toen de notariële akte door de besturen van de Stichting De Swichumer Tsjerke en onze Stichting werd ondertekend. En in de woorden van onze pas aangetreden voorzitter Lyklema viel niet alleen dankbaarheid maar ook bewondering te beluisteren voor het enthousiasme en het doorzettingsvermogen waarmee de restauratie was aangepakt en tot zo'n goed einde was gebracht onder leiding van de restauratiearchitect G. Brouwer. De "bruidsschat" werd in de vorm van een fraai gekalligrafeerde cheque van f 20.000,- overhandigd, terwijl de Kerkvoogdij een reproductie van het gezicht op de kerk van Swichum, indertijd door Piet van der Hem geschilderd, overhandigde. Bovendien had de Kerkvoogdij voor de restauratie van de kerkhofmuur en het gietijzeren kerkhofhek gezorgd.

Het was dus een bijzondere avond, ook door het feit dat onze Stichting een prachtig, in zijn middeleeuwse opbouw zeer evenwichtig monumentaal bakstenen monument aan zijn bezit kon toevoegen. Die toevoeging ging gepaard met het luiden van de twee middeleeuwse klokken en werd bezegeld met een heildronk.

Na een toelichting op de geschiedenis en de bouwkundige bijzonderheden van het intieme bouwwerk bekeken velen de zowel in het interieur als aan het exterieur aanwezige details nader. Het toekomstig gebruik is inmiddels gevonden: er is een centrum in gevestigd dat door middel van foto's, teksten en velerlei soorten graf- en rouwattributen de bezoeker attent maakt op de vele mogelijkheden om een geliefde dode op de laatste gang te begeleiden. Juist een kerkje als dit getuigt van het feit dat de mens er eeuwenlang zowel het leven als de dood in zijn geest heeft overdacht.

September 1998.

G. Elzinga

Herkomst foto's in dit nummer:

De foto's in dit nummer zijn beschikbaar gesteld door het Archief S.A.F.T. behalve op:

pagina 153: H. Algra
pagina 154 en 160: W.A. Bangma

Van de Excursie-commissie

De **VOORJAARS-EXCURSIE 1999** zal worden gehouden op zaterdag 20 maart 1999. Bezocht zullen worden de Herv. kerken in Giekerk, Oenkerk en Oudkerk. Vertrek per bus van NS-station Leeuwarden om 12.00 uur, terug aldaar ± 17.15 uur.

De kosten bedragen f 25,00 per persoon, inclusief een enveloppe met beschrijvingen van voormelde kerken. Inschrijving vindt plaats zodra genoemd bedrag is ontvangen op postrekening 3690669 van de Excursie-commissie Alde Fryske Tsjerken te Leeuwarden vóór 6 maart 1999.

De kerken zullen openstaan tussen 12.00 en 17.00 uur. De kosten voor alle overige deelnemers bedragen f 6,00 per persoon als bijdrage in de kosten van de excursie. U ontvangt dan de beschrijvingen. Gehoopt wordt dat ieder zijn/haar verplichting kent.

Nabestelling van de beschrijvingen à f 7,80 kan plaatsvinden via bovenvermelde postrekening.

De te bezoeken kerken:

Giekerk. De kerk is deels uit tufsteen, merendeels uit baksteen gebouwd. Zij bezit een uitwendig vijfzijdig gesloten koor, maar is inwendig half rond. De westgevel en de toren dateren uit het midden van de 19e eeuw. Kansel en doophek zijn 17de-eeuws, drie rouwborden 18de-eeuws. Het orgel werd in 1896 gebouwd door de firma Bakker en Timmenga te Leeuwarden.

Oenkerk. De 13de-eeuwse kerk met zadeldaktoeren werd éénbeukig gebouwd en dat is ze nu nog, maar ze is ook een kruiskerk geweest. Het is nog aan het exterieur te zien. Het koor is vijfzijdig. De toren is om metseld. Het interieur heeft een 17de-eeuwse inventaris (preekstoel en herenbank), een viertal rouwborden en fraai uitgevoerde grafzerken. Petrus van Oeckelen uit Harenemolen (Gr.) bouwde het orgel (1872), één van de weinige van hem in Friesland.

Oudkerk. Kerk en zadeldaktoeren zijn gebouwd deels uit kloostermoppen en deels uit tufsteen. De koorsluiting (± 1800) is van

kleine steen. Het interieur is gaaf bewaard gebleven. De preekstoel dateert uit 1630. De banken van de familie Van Heemstra (± 1630) en de familie Van Sminia (1700) behoren tot de mooiste in Friesland. De Van Aylva-Van Eysinga-bank (± 1660) draagt een schilderstuk: Mozes op de berg Sinaï. Een rouwbord en de grafzerken verwijzen naar de Friese adel. Firma Bakker en Timmenga bouwde in 1883 het orgel ter vervanging van dat uit 1646.

W. Duinkerken.

▲ Giekerk

Aldus is opgeschilderd

Middeleeuwse Muurschilderingen in Friese kerken, 1100-1600.

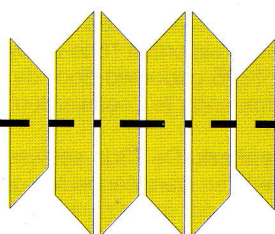
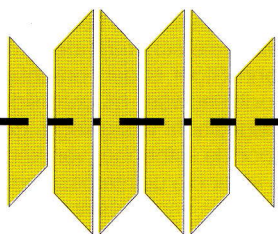
Drs. Marieke van Zanten beschrijft in het boek **Aldus is opgeschilderd** op beeldende wijze hoe de muurschilderingen in de Friese kerken tot stand kwamen en wat ze voorstellen. Met vele schitterende foto's van fotograaf John Stoel is een prachtige verzameling middeleeuwse muurschilderingen voor het nageslacht vastgelegd. Een unieke uitgave voor de liefhebber van kerkinterieurs en een ieder die geïnteresseerd is in de kerkgeschiedenis van Friesland.

In het vorige nummer van Keppelstok vond u een folder over **Aldus is opgeschilderd**. Inmiddels hebben velen van u de bon uit de folder al opgestuurd. U kunt het boek nog steeds voor de speciale intekenprijs van f 49,95 bestellen, excl. een bijdrage van f 4,50 in de verzendkosten (normale prijs f 59,95). Stuur de volledig ingevulde bon of een briefje in een voldoende gefrankeerde enveloppe naar REGIO-PROject Uitgevers, Postbus 4010, 9701 EA Groningen.

▲ Kimsward

ZUIDERGRACHTSWAL 25 - 8933 AE LEEUWARDEN
TELEFOON 058 - 213 96 66 - TELEFAX 058 - 212 22 32

Postgiro 22 07 600 - Bank: Friesland Bank Leeuwarden nr. 29.81.00.703
 Kantooruren: 's morgens 9.00-12.00 uur en 's middags 14.00-16.30 uur

Secretariaat 'De Keppelstok': H. van der Veen, Flecht 20, 9103 PH Dokkum, Tel. 0519-221275
 Druk: Grafisch Bedrijf Hellinga, Wismastate 7A, Postbus 6020, 8902 HA Leeuwarden, Tel. 058-2660906

STICHTING ALDE FRYSKE TSJERKEN